

Баяндама

IOM/REP/003/FINAL

Бейрасмий котормо

Мөөнөтүнөн мурда өткөн президенттик шайлоо 9-июнь, 2019-жыл, Казакстан Республикасы

Киришүү

Казакстан Республикасынын бийлик өкүлдөрүнүн чакыруусу боюнча ТҮРКПАнын Эл аралык байкоочулар миссиясы (мындан ары – Миссия же Байкоочулар) 2019-жылдын 9-июнунда Казакстан Республикасында мөөнөтүнөн мурда өткөн президенттик шайлоого кыска мөөнөттүү мониторинг жүргүздү. Миссиянын курамына мүчө-өлкөлөр болуп саналган Азербайжан, Кыргызстан жана Түркия парламенттеринин өкүлдөрү менен катар ТҮРКПА Катчылыгынын өкүлдөрү да киришти. Миссиянын алгачкы тобу өз ишин 2019-жылдын 4-июнунда баштаган. Ал эми байкоочулардын негизги тобу өз ишине 2019-жылдын 7-июнунда киришкен. Тунгуч Президент Нурсултан Назарбаевдин 19-марттагы отставкасынан кийин 2019-жылдын 9-апрелинде Президенттин милдетин аткаруучу 9-июнду мөөнөтүнөн мурда Президенттик шайлоо деп жарыялаган.

Укуктук алкагы

Президент түздөн-түз абсолюттук көпчүлүктүн добушу менен беш жылдык мөөнөткө шайланат. Эгер талапкер 50% ашык добуш топтой албаса эки ай ичинде эң көп добуш жыйнаган эки талапкердин ортосунда шайлоонун экинчи туру өтөт. Экинчи айлампада эң көп добуш алган талапкер Президент болуп шайланат. Казакстанда Президенттик шайлоолор негизинен Казакстан Республикасынын Конституциясы, «Шайлоолор жөнүндө» конституциялык мыйзамы менен, ошондой эле «Президенттик шайлоо жөнүндө», «Борбордук шайлоо комиссиясы жөнүндө», «Шайлоолордун кепилдиктери жөнүндө» улуттук мыйзамдары жана Борбордук шайлоо комиссиясынын (БШК) регламенти менен жөнгө салынат. 1995-жылы Казакстан Республикасынын Конституциясы мамлекеттик бийликтин жападан жалгыз булагы жана суверендүүлүктү алып жүрүүчү катары бийлик менен элди уюштуруунун негиз салуучу принциптери менен эркин добуш берүүнү аныктаган.

Шайлоо жана шайлануу укугу 1995-жылы сентябрда кабыл алынган «Казакстан Республикасындагы шайлоолор жөнүндө» конституциялык мыйзам менен жөнгө салынат. Казакстан көптөгөн эл аралык уюмдарга мүчө. Ошондой эле эркин, демократиялык жана атаандаш шайлоолорду өткөрүүгө, анын ичинде 1966-жылы кабыл алынган Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактынын (ЖСУЭП), 1979-жылы кабыл алынган Аялдарга карата баардык басмырлоонун түрлөрүн жок кылуу жөнүндө конвенциянын, 2006-жылы кабыл алынган Майыптардын укуктары жөнүндө конвенциянын, 2002-жылы кабыл алынган Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештигине (КМШ) мүчө-мамлекеттердеги демократиялык шайлоолордун, шайлоо укуктары менен эркиндиктин стандарттары жөнүндө конвенциянын катышуучусу.

Шайлоо администрациясы

Казакстан Республикасынын Борбордук шайлоо комиссиясынын маалыматына ылайык, шайлоо администрациясы 3 деңгээлден: БШК, 232 аймактык шайлоо комиссиясынан (АШК) жана 9970 тилкелик шайлоо комиссиясынан (ТШК) турат. БШК жалпы шайлоо өткөрүүгө, анын ичинде талапкерлерди каттоого, шайлоочулардын жалпы улуттук тизмесин киргизүүгө жооптуу. Ошондой эле ал компаниялардын каржы маселелерин көзөмөлдөөгө жооп берет. БШКнын веб-сайты коомчулукка шайлоолор жөнүндө кеңири маалымат берет.

Талапкерлерди каттоо

Талапкерлерди жылдыруу жана аларды каттоо Казакстан Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарынын талаптарына ылайык жүргүзүлдү.

Бул жолку шайлоого жети талапкер катышты: “Нур Отан” партиясы коомдук бирикмесинин атынан Касым-Жоомарт Токаев, «Улы дала кыраандары» коомдук жана маданий кыймыл республикалык коомдук бирикмесинин атынан Сади-Бек Түгөл, “Казакстан Республикасынын профсоюздар федерациясы” республикалык профсоюздар ассоциациясынын атынан Амангелди Таспихов, “Ак Жол” Казакстандын демократиялык партиясы коомдук бирикмесинин атынан Дания Еспаева, “Ауыл” элдик-демократиялык атуулдук партиясы республикалык коомдук бирикмесинин атынан Толеутай Рахимбеков, “Казакстан коммунисттик элдик партиясы” коомдук бирикмесинин атынан Жамбыл Ахметбеков жана “Улут тагдыры” бирдиктүү улуттук-атуулдук кыймыл республикалык коомдук бирикмесинин атынан Амиржан Коссанов. Аял талапкердин шайлоого катышуусу Казакстанда шайлоого катышып жаткан жети талапкердин ортосундагы атаандаштык чөйрөсүндө өнүгүү бар экенин жана гендердик теңчилик байкалганын белгилеп кетүү керек.

Үгүт компаниялары

Казакстан мамлекети Жалпыга маалымдоо каражаттары (ЖМК) аркылуу шайлоо алдындагы үгүт иштерине бирдей шарт түзүп берүүнү кепилдике алат. Шайлоого чейинки үгүт иштери 2019-жылдын 5-майында башталган. Айрым бир талапкер же саясий партияга ЖМК тарабынан эфирдик убакыт менен басылмаларга артыкчылык берилген эмес. Саясий партиялар тарабынан Президенттикке көрсөтүлгөн талапкерлер Борбордук шайлоо комиссиясы (БШК) тарабынан уюштурулган теле дебаттарга катышууда бирдей укукка ээ болушкан. Жалпысынан үгүт иштери ачык-айкын жүргүзүлдү. Шайлоочулар шайлоо акцияларын жүргүзүү тартиби жана мөөнөтү жөнүндө, шайлоого катышкан талапкерлер үчүн шайлоо аянтчалары тууралуу маалымат алышты. ТҮРКПА Байкоочулары шайлоо алдындагы үгүт иштери колдонуудагы мыйзамдар менен туура формада өткөндүгүн билдирет.

Расмий бийлик менен жолугушуулар

ТҮРКПАнын Байкоочулар миссиясы иш сапарынын алкагында Казакстан Республикасынын тышкы иштер министри Бейбут Атамкулов, Казакстандын Борбордук шайлоо комиссиясынын (БШК) төрагасынын орун басары Константин Петров менен жолугушту. Бул жолугушуулардын жүрүшүндө байкоочуларга шайлоо алдындагы кырдаал боюнча, жана шайлоо процессине даярдыктар жана шайлоо процессин өркүндөтүү жөнүндө толук маалымат берилди.

БШКнын маалыматы боюнча өлкө ичинде **11947995** өлкөдөн тышкары 15000 тегерегинде шайлоочу шайлоого добуш берүү үчүн катталышкан. Казакстан Республикасынын жарандары үчүн 51 чет мамлекетте 65 шайлоо тилкеси уюштурулган.

Мындан сырткары, миссия “Казакстан Республикасынын профсоюздар федерациясынын”, “Ак Жол” Казакстандын демократиялык партиясынын жана “Нур-Отан” партиясынын жетекчилери менен жолугушууларды өткөрдү. Саясий партиялардын өкүлдөрү байкоочуларга өз партияларынын платформалары жана негизги саясий көз караштары тууралуу айтып беришти.

Шайлоо күнү

Шайлоо күнү шайлоо тилкелери 7-00дөн 20-00гө чейин ачык болду. Добуш берүү жалпысынан алганда тынч өттү. Борбордук шайлоо комиссиясынын маалыматы боюнча дээрлик 77,4% шайлоочу добуш берүүгө жигердүү катышты.

ТҮРКПА байкоочулары 2019-жылдын 9-июнунда – шайлоо күнүндө Казакстандын төрт чоң шаарындагы – Нур-Султан, Алматы, Шымкент жана Түркстандагы шайлоолорго байкоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту. Байкоочулар миссиясы шайлоо тилкелерине барып, шайлоо процесси - шайлоо тилкери ачылгандан тарта добуш берүүнү жана саноого чейинки процесстер менен бирге шайлоонун жыйынтыгы чыкканга чейинки добуш берүүнүн баардык этаптарына байкоо салганга мүмкүнчүлүк алды.

Казакстандагы шайлоолорго эл аралык байкоочулардын байкоо жүргүзүүсү үчүн баардык укуктук жана материалдык-техникалык шарттар түзүлгөн. ТҮРКПА байкоочулары мандаттарынын алкагында шайлоо тилкелерине барып, даярдык иштерине баа берип, шайлоо кампаниясына тоскоолсуз байкоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн алышты. Ошондой эле шайлоочулар, шайлоо тилкелеринин жана Борбордук шайлоо комиссияларынын өкүлдөрү менен баарлашты.

Байкоочулар 2005-жылы Бириккен Улуттар Уюму тарабынан бекитилген Эл аралык байкоочулардын жүрүм-турумунун кодексиндеги объективдүүлүк, адилеттүүлүк, ачык-айкындуулук жана калыстык принциптерин, Европа Кеңешинин Венеция комиссиясынын сунуштамаларын жана башка эл аралык укуктук-документтерди кармануу менен иш алпарышты.

Баалоо жана корутунду

ТҮРКПА миссиясы саясий нейтралитет, калыстык, Казакстан Республикасынын шайлоо процессине кийлигишпөө принциптери менен байкоо жүргүзүштү.

Миссия баардык талапкерлер үчүн бирдей шарттар түзүлгөндүгүн баалашты. Добуш берүү учурунда шайлоо процессине административдик жана укук коргоо органдары тарабынан кийлигишүү болгон жок. Экзит-полл өткөрүү үчүн зарыл болгон шарттар түзүлдү. Ошол эле маалда ТҮРКПА байкоочулары шайлоого эл аралык байкоо жүргүзүү үчүн баардык укуктук, уюштуруучулук жана техникалык шарттар болгондугун белгилейт. ТҮРКПА байкоочулар тобу Казакстан Республикасындагы кезексиз президенттик шайлоо, айрым бир техникалык эреже бузууларды эске албаганда, демократиялык шартта, Казакстандын улуттук мыйзамдарына ылайык жана эл аралык демократиялык стандарттардын негизинде өткөндүгүн корутундулайт. Аныкталган техникалык жетишпестиктер жалпы добуш берүү процессине олуттуу таасир эте албайт.

2019-жылдын 10-июнуна карата Борбордук шайлоо комиссиясынын (00:03 жергиликтүү убактыт боюнча) алдын-ала маалыматына ылайык добуш топтоодогу пайыз төмөндөгүчө болду. “Казакстан коммунисттик элдик партиясы” коомдук бирикмесинин атынан көрсөтүлгөн Жамбыл Ахметбеков 3,86%, “Ак Жол”

Казакстандын демократиялык партиясы” коомдук бирикмесинин атынан көрсөтүлгөн Дания Еспаева 5,32%, “Улут тагдыры” бирдиктүү улуттук-атуулдук кыймыл республикалык коомдук бирикмесинин атынан көрсөтүлгөн Амиржан Коссанов 15,39%, “Ауыл” элдик-демократиялык атуулдук партиясы республикалык коомдук бирикмесинин атынан көрсөтүлгөн Толеутай Рахимбеков 3,03%, “Казакстан Республикасынын профсоюздар федерациясы” республикалык профсоюздар ассоциациясынын атынан көрсөтүлгөн Амангелди Таспихов 1,41%, “Нур Отан” партиясы коомдук бирикмесинин атынан көрсөтүлгөн Касым-Жоомарт Токаев 70,13% жана “Улы дала кыраандары” коомдук жана маданий кыймыл республикалык коомдук бирикмесинин атынан көрсөтүлгөн Сади-Бек Түгөл 0,86%.

Жалпысынан 2019-жылдын 9-июнунда Казакстанда өткөн кезексиз президенттик шайлоо эл аралык шайлоо стандарттарына жана улуттук мыйзамдарга ылайык өттү.

10-июнь, 2019-жыл,

Нур-Султан шаары, Казакстан Республикасы.